

The article describes the features of the implementation of akmetehological complex as the most important approach in activity of Zhytomyr scientific and pedagogical schools "Professional and educational training of future teachers". It analyzes the components of this complex: activities of research centers and laboratories, the research results of acmeological foundations for the development of the creative potential of the personality of a teacher, participation in international and Ukrainian projects, introduction in educational process acmeological technologies contributing to the development of the national akmeopotential of future professionals, increasing their professionalism.

Key words: acmeology, acmeological approach, akmetehological complex, acmeological technologies.

УДК 37.011.3-05:159.929

Паламарчук Л.Б.,

професор кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент УААН

АКМЕОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті розкриваються основні акмеологічні ресурси розвитку творчого потенціалу особистості вчителя. Акмеологічний підхід є базовою узагальнюючою категорією, що складається з сукупності принципів, прийомів, методів, форм, які дають змогу вирішувати акмеологічні проблеми та завдання. Самопідготовка, самоосвіта, самовиховання, імпрровізація є основою формування і розвитку творчого потенціалу особистості вчителя.

Ключові слова: акмеологічні ресурси, особистість, розвиток, творчий потенціал, самопідготовка, самоосвіта, самовиховання, імпрровізація.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. У сучасних умовах, коли в освіті реалізується ідея модернізації, суттєво змінюються соціальні установки і потреби у набутті освіти людиною, визначаються нові концептуальні підходи до побудови всієї системи вітчизняної освіти, перегляд змісту всіх компонентів педагогічної діяльності, посилюються вимоги до змісту навчання та професіоналізму в діяльності вчителя. Інноваційні процеси стали

важливими напрямками діяльності освітніх установ. Особливістю навчально-виховного процесу стає орієнтація на компетентісно орієнтоване навчання, виховання і розвиток духовно-моральної сфери людини, що забезпечує освітнім установам і педагогам право свободи вибору змісту, методів, підходів і форм навчання, розробки авторських освітніх програм та впровадження інноваційних технологій, посилюється інтеграція освіти, науки і практики. Сьогодні суспільству потрібен вчитель, акмеологічні ресурси якого сприяли б розвитку його творчого потенціалу.

На сьогодні акмеологічний підхід є базовою узагальнюючою категорією, що складається із сукупності принципів, прийомів, методів, форм, які дають змогу вирішувати акмеологічні проблеми та завдання. Акмеологічний підхід щодо вивчення закономірностей досягнення вершин професіоналізму та творчості є одним з прогресивних та перспективних для сучасної системи освіти. Саме акмеологічний підхід та акмеологічні технології сприяють розвитку внутрішнього потенціалу, високого професіоналізму та творчої майстерності фахівця, який працює в системі «людина — людина», що складають основу його професійного іміджу й життєвого досвіду. Акмеологія як наука передбачає вивчення процесу досягнення людиною вершин людської якості, в тому числі оволодіння удосконаленням в обраній професійній діяльності. Педагогічна акмеологія передбачає вивчення шляхів досягнення професіоналізму в діяльності вчителів. Таким чином, застосування акмеологічного підходу дає можливість спрямувати процес самоорганізації людини (педагога), скерувати механізми руху її життєвого шляху до вершин визнання, грамотна реалізація якого приведе до успіху. Все це є цариною розробок акмеології XXI ст., педагогічної також. У цьому зв'язку виникає проблема вивчення, розвитку і використання основних акмеологічних ресурсів творчого потенціалу особистості вчителя, актуалізується необхідність побудови та реалізації освітнього процесу, що створює передумови для розкриття потенційних здібностей кожного педагога. На перший план висувається творчий потенціал працівника — його професіоналізм, ерудиція, вміння творити, креативність мислення. Саме він є запорукою успіху навчального закладу.

Аналіз наукових досліджень. Дослідники цього наукового напрямку (Н. Рибніков, Б. Ананьєв, О. Бодальов, В. Бранський,

А. Деркач, Н. Кузьміна, С. Пальчевський, С. Пожарський, П. Флоренський) розглядають зрілість людини і вершину цієї зрілості («акме») як багатомірний стан дорослої людини, що охоплює значний етап її життя і свідчить про те, як вона відбулася (як фізичний індивід, як громадянин, як особистість, як фахівець, як сім'янин тощо). Цей стан ніколи не є статичним, а характеризується більшою або меншою варіативністю і мінливістю. Праці цих вчених є методологічною основою розвитку акмеологічної науки. В них розкривається сутність визначення акме: вищий ступінь будь-чого; вищий ступінь розвитку; вершина як зрілість усього; вершина досконалості у людини; вершина в обраній професійній діяльності; вершина як результат діяльності; вершина як реалізація творчих здібностей; вершина досконалості і могутності.

Наукову проблему розробляють вітчизняні вчені І. Зязюн, Г. Данілова, Л. Козак, Т. Люрина, С. Мартиненко, О. Матвійчук, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, Н. Онищенко, Л. Паламарчук, С. Пальчевський, Г. Сазоненко, С. Сисоєва, Л. Хоружа, Н. Чернуха та інші. Серед сучасних доробків привертає увагу робота вітчизняного дослідника І. Ніколаеску «Практичні основи акмеологічного розвитку особистості в умовах освітньо-інформаційного простору», де автор зосереджується на розкритті чотирьох ідей практичної педагогічної акмеології. Першою автор виділяє *міждисциплінарність*, яка передбачає включення матеріалу з різних галузей науки, що мають свій предмет в основі підготовки фахівців, що працюють у системі «людина — людина». Другою ідеєю автор називає *комплексність*, яка передбачає різноманітність зв'язків освіти спеціаліста з різними сторонами життєдіяльності людини і суспільства, а також характеристику соціального контексту розвитку освітньої практики. *Всебічність* як можливість повніше охопити проблему, що потребує теоретичного осмислення і практичного вирішення, є третьою ідеєю автора. Четвертою авторською ідеєю є *цілісність* — можливість показати єдність різних напрямків освітньої діяльності, важливість освіти для цілісного розвитку людини [1, 3-4].

Проте таких досліджень ще замало для швидкого розвитку цього наукового напрямку. Тому і назріла нагальна потреба створення Української академії акмеології і розширення наукових пошуків з питань педагогічної акмеології.

Як засвідчує наш багаторічний досвід педагогічної та наукової роботи, вивчення питань розвитку педагогічної акмеології викликає науковий інтерес і зацікавленість, спонукає до подальших наукових розвідок та досліджень.

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі проблеми акмеологічних ресурсів розвитку творчого потенціалу особистості вчителя. Хід експериментальної роботи та практичний науково-викладацький досвід дав нам можливість дійти висновку, що досліджувана нами проблема є актуальною не лише у теоретичному, а й у практичному аспекті. Досвід роботи у вищих навчальних закладах та у системі післядипломної освіти часто потребує конкретних рекомендацій та методичних пропозицій. Тому одним з основних завдань є напрямки розкриття теоретико-методичних засад практичного аспекту педагогічної акмеології. Разом з тим проблеми розвитку творчого потенціалу вчителя у вітчизняній педагогіці висвітлені не повною мірою. Тому метою цієї статті є визначення організаційно-педагогічних умов розвитку творчого потенціалу вчителя у процесі удосконалення методичної роботи.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні вчитель є соціально значущою людиною. Крім того, він ще мусить бути і високопрофесійним, і творчо працюючим спеціалістом. У своїй роботі творчо працюючий вчитель мусить бути ще й і дослідником. Щоденно, спираючись на основні концепції сучасних теорій навчання та виховання, вчитель спостерігає, досліджує діяльність своїх вихованців під час навчально-виховного процесу, робить висновки і узагальнення, експериментує чи апробує нове. Як бачимо з власного досвіду, лише творчо працюючий вчитель постійно переймається пошуком нового, прогресивного. На думку А. Дістервега, вчитель, який не підходить до своєї діяльності як дослідник, неминуче потрапляє під вплив рутинності та механічності. Відомий педагог вимагав від учителів враховувати культуровідповідність — урахування у вихованні дитини умов, місця, часу народження, усієї сучасної культури країни, яка є батьківщиною учня. Самодіяльність, активність та ініціативу А. Дістервег уважав однією з найважливіших рис особистості: «Бути людиною, — за його словами, — це значить бути самодіяльною в прагненні до розумних цілей». Положення А. Дістервега про те, що «розум нічим наповнити неможливо, він

повинен самодіяльно все охопити, засвоїти і перетворити», актуальне і нині [2, 35].

Зміст педагогічної акмеології здебільшого визначається акмеологічними підходами до оцінки професійної діяльності вчителів. Педагогічна діяльність — процес постійної творчості. Але на відміну від творчості в інших сферах (наука, техніка, мистецтво) творчість педагога не має на меті створення соціально цінного нового, оригінального, оскільки його продуктом завжди залишається розвиток особистості. Звичайно, творчо працюючий педагог, а тим більше педагог-новатор, створює свою педагогічну систему, але вона є лише засобом для отримання найкращого в даних умовах результату. У своїх роботах ми наголошуємо, що акмеологічні підходи спонукають вчителя виявляти, розвивати здібності та природні задатки учнів. Вчитель, що володіє акмеологічними підходами, постійно активізує і зацікавлює учнів, працює над розкриттям їх творчих здібностей в умовах постійної уваги до їх неповторної індивідуальності [3, 346].

Сучасний вчитель мусить постійно працювати над собою. Самопідготовка, самоосвіта і самовиховання є основою формування його творчого потенціалу. Через самоосвіту вчитель поповнює свої знання, уміння і навички, які не передбачені офіційною системою освіти, але необхідні особисто йому для здійснення професійних цілей. Самовиховання сприяє формуванню певних моральних якостей особистості, які не гарантуються соціальним середовищем, де відбувається її виховання. Самовираження вчителя — це послідовне просування його до вершин професійної майстерності. Як індивід, на такому етапі вчитель проявляє себе як творець значущих для нього цінностей. Життя вчителя не замкнуте на себе, тому неминуче відбудеться зіткнення із зовнішнім середовищем. Продукти діяльності вчителя на етапі самоствердження відчують оцінку соціуму. В ідеальному випадку максимум самовираження (професійне акме) мусить відповідати максимуму самоствердження (соціальному акме). Проте наш соціум ще не забезпечує такого для педагога. Поки що це залишається чи не головною суперечністю.

Без вчителя не може обійтися сучасне суспільство. Якщо знову звернутись до А. Дістервега, то ми знаходимо такі слова: «Хто бажає, щоб народ був щасливий і виховувався успішно, той повинен

визначити як першу і неминучу умову досягнення цієї мети — виховання та освіти вчителів, а також таке їх становище, що відповідало б їхньому важливому обов'язку» [2, 48].

Неодноразово наголошувалось, що учительська діяльність має творчий характер. Педагогічна творчість — складний процес, якому передують численні підготовчі етапи: тривале обдумування, первинне переживання змісту уроку, визначення чітких його контурів і найважливіших елементів, вибір ефективних прийомів і методів роботи учнів і самого вчителя. Творчість — це специфічна людська діяльність, принципово нова, перетворююча. Учитель з наставника, ментора, глашатая знань перетворюється на наставника особливо-го, високого типу, який поєднує в собі педагога-експериментатора, теоретика і практика, керівника дитячого колективу, тонкого психолога-вихователя.

В учительській роботі важливе місце посідає імпровізація. Вона є однією з характеристик рівня розвитку майстерності. Імпровізація і педагогічний експромт лежать в основі педагогічної творчості, в її природі. Це свого часу підкреслював А.С. Макаренко, наголошуючи, що негайний аналіз і негайна дія — обов'язкова умова успішної діяльності вчителя [4, 34]. Слушною є думка Антона Семеновича про те, що оволодіти педагогічною майстерністю може той, хто цього забажає: «Будь-який учитель, який пропрацював більш чи менш довго, — майстер, якщо він не ледар. І кожен з молодих педагогів буде обов'язково майстром, якщо він не покине нашої справи, а наскільки він оволодіє майстерністю — залежить від особистої наполегливості» [4, 147]. Кожен досвідчений вчитель знає, що будь-яка «заготівля» уроку — лише його ескіз, що оживає тільки завдяки педагогічній імпровізації в кожному класі, в кожній аудиторії по-своєму, по-різному. Тривала творча підготовка до уроку зовсім не суперечить педагогічній імпровізації, а, навпаки, передбачає її. Більше того, вона неможлива без докладної та серйозної підготовки до роботи і зумовлена нею. Щоб уміти імпровізувати, треба управляти своїм психологічним станом, володіти мистецтвом вільного спілкування, оскільки педагогічна імпровізація — внутрішньо очікуваний, але зовні несподіваний для вчителя момент, коли найяскравіше виявляється педагогічне «Я». Імпровізацію зумовлюють: несподіване становище в класі; раптова ідея, що найповніше відповідає

змісту уроку; спонтанна ситуація-спогад; випадкове виявлення залежностей у логіці матеріалу, які не були взяті до уваги; самоконтроль у процесі уроку. Успіх імпровізації визначають такі найістотніші умови, як ґрунтовні знання предмета і вільне володіння навчальним матеріалом; знання колективу учнів, уміння вільно триматися перед аудиторією; навички вільного спілкування; високий рівень психолого-педагогічної підготовки, методичної підготовки; добре розвинена педагогічна фантазія; висока загальна культура, вміння створювати передбачувані педагогічні ситуації та діяти в них. Отже, імпровізація в практиці вчителя — явище досить часте. Її можуть зумовити настрої учнів, поведінка окремих із них, конфліктні ситуації, асоціації тощо. Іноді самокритика теж зумовлює педагогічну імпровізацію.

Як стверджують психологи, творчий акт залучає до роботи все мислення. Для розв'язання складного завдання виникає потреба застосовувати не лише знання, вчитель мобілізує всі потенційні ресурси свідомості. Підсвідомий механізм вчителя, отримавши завдання від свідомого апарату, аналізує результати своєї роботи і свідомості, призводить до несподіваних рішень — «осяяння» — що межує з певним педагогічним відкриттям. Знання педагогіки, психології, дидактики, методики складає науковий фонд педагогічного відкриття. Майстерність, артистизм, уміння діяти в різних педагогічних обставинах є запорукою педагогічного відкриття.

Для вчителя необхідна наявність педагогічного натхнення. Творчі уроки ніколи не будуть схожими між собою, навіть якщо вони присвячені одній темі. Постава голосу, міміки, уміння підвестися, уміння сісти — усе це дуже важливо для педагога. Учитель мусить уміти надихати учнів на навчання і тоді, коли його урок є в розкладі останнім. Джерелом творчості вчителя є радість спілкування з учнями, радість досягнутої мети.

Значення дослідницької діяльності вчителя не раз підкреслював В. Сухомлинський, доцільною і на часі є його рекомендація керівникам освіти: «Якщо ви хочете, щоб праця приносила вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилося в нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежину творчості» [5, 47]. В. Сухомлинський вважав, що «...без наукового передбачення, без уміння закладати в людині сьогодні ті зерна, які зійдуть через десятиріччя, виховання перетворилося

б у примітивний нагляд, вихователь — у неграмотну няньку, педагогіка — у знахарство. Треба науково передбачити — в цьому суть культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваних нещасть» [6, 71].

Під час наших педагогічних досліджень ми переконалися, що результативність педагогічної діяльності вчителя на вершині професіоналізму зумовлюється : гуманістичною орієнтацією власної діяльності на розвиток особистості школярів, вмилім використанням засобів навчальних дисциплін, вибором мотивів та цінностей.

Висновки. Акмеологічні ресурси розвитку творчого потенціалу особистості вчителя спонукають до його творчої діяльності. За своєю природою педагогічна діяльність — творча. Учитель — постійний дослідник. Він організовує свою роботу, передбачаючи певний результат. А в подальшому його робота йде у рамках певних спостережень, порівнянь, узагальнень та висновків.

Головною проблемою педагогічної акмеології залишається хронологічний стан повноцінної зрілості, духовного стану творчої людини (педагога), її здібностей у період розквіту професіоналізму.

Аналізуючи роботу вчителів під час проведення експерименту, апробації результатів дослідження, ми дійшли висновку, що їх акмеологічні ресурси зростають і розкриваються через залучення до різноманітних форм наукової роботи (участь у педагогічному експерименті, підготовка статей, рекомендацій тощо). Рівень професійної майстерності і творчості оцінювався успішним, висококваліфікованим виконанням завдань, чіткою організацією навчально-виховної роботи, високим рівнем результатів навчання та виховання, творчим характером праці, підготовкою методичних рекомендацій та статей, визнанням авторитету вчителя педагогічним колективом, учнями, батьками, громадськістю.

Джерела

1. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей / А. Дистервег // Изб. пед. соч. — М., 1956.
2. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности / А.С. Макаренко ; сост. В.В. Кумарин. — М. : Педагогика, 1972. — 332 с.

3. Ніколаеску І.О. Практичні основи акмеологічного розвитку особистості в умовах освітньо-інформаційного простору : навч.-метод. посіб. / І.О. Ніколаеску. — Черкаси : ОІПОПП. — 98 с.
4. Паламарчук Л.Б. Акмеологічні підходи у процесі самовдосконалення та підвищення кваліфікаційного рівня вчителів географії / Л.Б. Паламарчук // Акмеологія — наука XXI століття : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. — К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005. — 412 с.
5. Сухомлинський В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский. — К. : Рад. шк., 1984. — 254 с.
6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1970. — С. 71.

В статье раскрываются основные акмеологические ресурсы развития творческого потенциала личности учителя. Акмеологический подход является базовой обобщающей категорией, состоящей из совокупности принципов, методов, форм, которые позволяют решать акмеологические проблемы и задачи. Самоподготовка, самообразование, самовоспитание, импровизация служат базой формирования и развития творческого потенциала личности учителя.

Ключевые слова: акмеологические ресурсы, личность, развитие, творческий потенциал, самоподготовка, самообразование, самовоспитание, импровизация.

The article presents basic acmeological resources of development of creative potential of teacher's personality. Acmeological approach is a basic generalized category, which consists of amount of principles, methods, receptions, forms which give an opportunity to solve acmeological problems and tasks. Self-preparation, self-education, self-training, improvisation is a basis of formation and development of creative potential of teacher's personality.

Key words: acmeological resources, personality, development, creative potential, self-preparation, self-education, self-training, improvisation.